

РЕЦЕНЗИЯ

**от доц. д-р Мария Петрова Кърджиева
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“**

на дисертационен труд за придобиване на образователна степен
„доктор“ по специалност „Балетно изкуство“
Професионално направление 8. 3. Музикално и танцово изкуство
Докторска програма „Хореография“

на тема **РОЛЯТА НА РУСКАТА ШКОЛА ПРИ СЪЗДАВАНЕТО НА БАЛЕТА
В АМЕРИКА ПРЕЗ ХХ ВЕК. СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ МЕЖДУ
АМЕРИКАНСКАТА И РУСКАТА БАЛЕТНИ ШКОЛИ**

Докторант: Душанка Градишки Иванова – Академия за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев” – Пловдив, Факултет „Музикален фолклор и Хореография”, Катедра „Хореография”. Докторант по специалност „Балетно изкуство”.

Научен ръководител: проф. Лиляна Драгулева

Рецензията е изготвена въз основа на представени от докторанта: дисертационен труд; автореферат и автобиография.

Дисертационният труд е с обем 193 страници, състои се от увод, изложение в 7 основни части, изводи, научни приноси. Библиографията съдържа предимно чуждестранни и интернет източници. В основния текст са включени 119 изображения, онагледяващи и доказващи представения материал. Представен е списъкът от 4 авторски публикации по темата на труда.

В настоящата рецензия, ще си позволя леки отклонения от строгият научен стил, поради прозиращата сантименталност на разработката, свързана с богатата изпълнителска и творческа биография на автора и с уважение към огромния труд на дисертанта и неговия научен ръководител. Ще бъдат представени акценти, с цел да се подчертае тяхната научна стойност.

Свидетели сме на една изключително интересна тема, която до момента не е намерила своето място в научната база данни на танцовото изкуство и не е интерпретирана и изследвана, поради една единствена причина *„липсата на литература на български, македонски и сръбски език“*. Този факт обуславя актуалността на дисертационния труд. А, неговата уникалност се състои в представените артефакти открити от автора в пет американски библиотеки на големи градове (Тампа, Санкт Питърсбърг, Маями Флорида и Библиотека за изпълнителско изкуство в Ню Йорк) провокирали го да нареди *„липсващите парченца от мозайката“* свързани с развитието на най-изящното танцово изкуство, Балета в страната на мечтите Америка.

Авторът е изградил структура, логично построена с цел да развие и защити заложения в заглавието **проблем** (сравнителен анализ между американската и руската балетни школи, в който се подчертава ролята на руските балетмайстори) свързан с конкретния **обект** (балета в Америка) и **предмет** на труда (утвърждаването и развитието на балетното изкуство в Америка). **Авторовата теза** е, че през XVII, XVIII и XIX в. френски, италиански и австрийски танцьори се опитват да разпространяват балета в Америка, *но руснаците са били по-упорити в тази насока*.

Изборът на сравнителния анализ за основен инструмент в методологията на дисертационния труд е подходящ за този тип качествено изследване. Подпомага развитието на авторовата теза. Като емпиричен тип изследване са използвани методите: проучване на източници с информация и проучване на исторически данни и факти свързани с обекта и предмета на изследването. Проучени са библиотечни извори, които в настоящия труд са легитимните първоизточници на информация. В изложението на текста са изведени интересни цитати, които могат да си използват и днес в хореографската практика.

Преди да започне същинската част на изследването докторанта включва **Обзор на научните изследвания по темата**. По-коректно към читателя би било, тази въвеждаща част да се именува **Обзор на изследваната тема**, поради факта, че тук се шриховат в хронологичен ред събития и имена променили изцяло танцовата мисъл на американската нация: танците на **коренното население**, американските индианци - танца е форма на социално утвърждаване и добре развита система на комуникация; **първите заселници** английски колонисти, които внасят популярни английски народни танци; **пуританите**, критикуват танците като посочват, че са изкушение; **театрите** по време на Американската революция (1775-1783) се превръщат в центрове на танца през XVIII в.; **Джордж Вашингтон** (1732-1799), като първи президент на нацията окуражава видните американци да усвоят изисканите европейски танци; след Великата френска революция (1789-1799), **френските майстори** на танца емигрират в Америка и носят със себе си традиционните народни танци кадрил и котилйон; цитират се **италианските майстори** на танца които през XVIII и XIX в. взимат надмощие, представяйки своята виртуозна балетна техника и дават своя уникален индивидуален принос към развитието на новия американски танцов стил на няколко последователни поколения; споменава се **австрийска балерина** на XIX в. Фани Елслер (Fanny Elssler), която оставя своя отпечатък върху популярността на романтичния балет в САЩ и върху първите в Америка танцьори; цитират се и имена от края на XIX в. и началото на XX в., които изследват **отношенията между тялото и душата** като напълно избягват класическите балетни форми - Лой Фулър, Алън Мууд, Айсидора Дънкан, Рут Сен-Дени, Тед Шоун и Марта Греъм; **XX в.**, **Анна Павлова и Михаил Мордкин** със своята педагогическата дейност в Ню Йорк създават цели нови поколения американски танцьори, с което променят отношението на американците към балета. Започва времето на **"американски Ренесанс"** в което се създават концепции за традиционализъм и модернизъм. Цитират се още водещи имена на руския балет, които изцяло променят отношението към балета като танцово изкуство и го превръщат в елитарно изкуство.

В Глава 1, 1.0. **Началото на танца като форма на културно изразяване в Америка през XVII и XVIII век**; Глава 2, 2.0. **Италианското влияние върху танца в Америка**; 2.1. **Малвина Кавалаци и Луиджи Албертиери**; 3. **Влиянието на Фани Елслер върху популярността на романтичния балет в Америка**, автора представя

подробно част от събитията, фактите и имената щриховани в **Обзор на научните изследвания по темата**. Изключителен интерес представляват данните описващи тяхната американска съдба и най-вече приносът им в развитието на балета в Америка, тъй като нам вече е известно какво се е случило с тях в Европа от други изследвания в областта на балета, като например трудът на Елица Луканова „Създаване, развитие и сравнителен анализ на Италианска, Френска, Датска и Руска балетни школи”.

Тук е мястото да се отбележи, че много точно автора в своето изследване първо посочва историческото събитие (политическо, икономическо), което пряко повлиява върху развитието на танцовото изкуство, като ново културно явление в Америка.

Изключително прецизно се разглежда първоначално ролята на танца в младоформиращата се нация на Америка, от неговото религиозно значение, да плахо стъпващите ритми на светско ниво с пристигането на първите колонизатори. Представя се как постепенно танцът променя своята функция и роля, като *„постепенно танцуването се превръща в един от най-ефективните начини за укрепване на класовото разделение в колониалното общество, където класата се основава, доста несигурно, само на богатството.“* Представено е първото писмено помагало по танц на Джон Плейфорд *„Учител по английски танци: прости и лесни правила за изпълнение на провинциални танци с мелодия за всеки от тях“*.

Всички упоменати танци, като се започне от местните индиански, премине през танца на английските колонисти Вирджиния рил, както и Kentucky Running Set, утвърдените по-късно Кадрил, Котилъон и др. са представени подробно – начин на танцуване, стил, форма, захващане, така че читателя си ги представя образно и да се пренася в конкретната атмосфера.

3.1. Първите американски танцьори. Една интригуваща и приносна част на дисертационния труд, в която за първи път на едно място, в 15 стр. подробно се представят Мери Ан Лий, Джулия Търнбул, Аугуста Мейуд и Джордж Уошингтън Смит. Отговаря се на въпросите - кои са те; от къде са тръгнали; кои са учителите им; как развиват танцовата си кариера и къде; имена на представления и спектакли; места където са играли? Информация, достойна за учебниците по история на балета.

Глава 4, 4.0. **Трескаво търсене на нови форми на танца.** В тази част от изследването автора Душанка Иванова ни запознава с революционните имена в танцовото изкуство в Америка и на световно ниво - Лой Фулър, Алън Мод, Айсидора Дънкън, Рут Сен-Дени, Тед Шоун и Марта Греъм, тяхното основополагащо значение в промяната на танцовите форми и танцови техники, пряко свързано с Индустриалната революция и промяната на човешкото мислене, промяната на инспирационния модел в танцовото изкуство. Констатира си, че някои от посочените имена не се възприемат в Америка, но в Европа са добре дошли - Лой Фулър, която още е считана за магьосница на сцената заради своите технологични сценични иновации (описани на стр.55). Събуждат интерес и съдбите на останалите горепосочени имена – 33 годишната кариера на изпълнител на Алан в историята на развитието на модерния танц; танцьорката Айсидора Дънкън *революционализира танца по начин, който надхвърля отказа ѝ да използва класически стъпки и техники или да носи приемливи за балерината костюми*. Обобщението, изведено на 63 стр. за живота на Дънкън е достойно за енциклопедичен речник. Като последователи на делото на Дънкън са представени Рут Сен-Дени и Тед Шоун. Сен-Дени е представена, като първата възприета в Америка инакомислеща танцова актриса, вдъхновена от източното изкуство. Общият и път с Тед Шоун води до създаването на

система, която превръща в инструмент за извисяване на танца в уважавано изкуство в Америка (67-71 стр.). Забележително е представянето на личността на Марта Греъм като един от най-големите хореографи на XX в. и първопроходник в областта на съвременния танц.

Глава 5, 5.0. **Зараждането на балета в Америка.** Потопен авторът в своите разсъждения за развитието на балета в една държава с неограничени възможности, логично достига до една част в изложението, в която конкретно говори за това, че красотата и пищността на балета като израз на величие на световните имперски центрове е в противовес с демократичното мислене на Америка. Балетът и неговите имигрантски представители се изправят пред завеса, която или ще се отвори за своите представления или ще падне, като гилотина. Балетното изкуство е висша форма на пластичен изказ и като такава намира начин да посее своето зърно и в Америка, *чрез водевила, вариететните представления и мюзикъли*. Подчертават се няколко важни пункта в този начален период: (1) педагогическо невежество, (2) неприязън към балетното изкуство, (3) търсене на подходящ терен за обучение, (4) докато се стигне до това, че *учителите имигранти с академични евро-руски традиции работят едновременно и за ограмотяване на американската публика в сферата на класическия балет, и за изграждане на балет според американския вкус*.

Настоящата част на дисертационния труд се отличава с изтънчена логична мисъл, като например обобщението от стр. 81: *Задачата на Америка в тази насока е да разработи свой собствен стил: американският балет ще даде подслон на руските традиции, като едновременно с това отразява онези качества, които представляват сърцевината на американската национална идентичност*.

Балетът е жертва на американския плурализъм и на имперската ортодоксалност.

5.1. Руснаците от императорска Русия полагат основите – Павлова и Мордкин. Обзорно се представя приносът на двамата балетмайстори за разпространението на балетното изкуство в Америка, чрез техните турнета. Първото от тях почти непосилно, но продължават и втори сезон, в края на който се разделят поради професионална ревност.

Звездата на Павлова засиява в цяла Америка с множеството представления на разнообразни места, но не и на класическа сцена - *Павлова успява да се превърне в лично вдъхновение за цяло поколение танцьори*. Свободолюбивостта и амбицията на Анна Павлова намират почва в Америка и ненапразно е наречена „най-великата” танцьорка на XX век.

5.2. Анна Павлова. Дали в света на балетното изкуството се е родила втората Анна Павлова? Отговорът на този въпрос е подробно разработен в тази част на труда. Материалът сочи, че отговорът е „не“, но създаденото от нея поколение танцьори и неповторим стил, показва че звездата на Павлова е вечна. *”Тя почти хипнотизира публиката, носейки в себе си природата на божествеността”*. Текстът хронологично описва житейския и професионален път на балерината по целия свят.

5.3. Михаил Мордкин. Тук отново в хронологичен порядък авторът ни запознава с изграждането на руско-американския артист. Няколко са основните констатациите в частта: (1) преподаването на Мордкин поставя артистичността в танца във фокуса на обучението с риск да пропусне някои технически детайли. (2) родоначалник на експресивния подход в балета в Америка, чрез руското авангардно пластично движение. (3) Мордкин е едновременно най-големият пазител на миналото и пророк на бъдещето. (4) Мордкин на практика полага основите на модерния балет в Америка. След изложението се

достига до извода, че е основополагащо значението на труда на Мордик в Америка в няколко посоки изпълнителска техника, хореография, педагогика и режисура. С тези свои качества той поставя фундамента на Американския балетен театър. Като ревностен негов последовател се посочва Лучия Чейс.

Глава 6.0 Ерата на „Американския Ренесанс” в изкуството на танца и неговите естетически принципи за абстрактност и експресионизъм и реформите на Сергей Дягилев като концепция на традиционализма и модернизма

В началото на частта Иванова много точно представя причините за формирането на т.нар. ера на „Американския Ренесанс”, която характеризира в конкретика на стр.109: *Сливането на традиционния танц с модерния поставя началото на нова вълна театрален танц. Въздействието на всеки един от тях достига до изкуството на танца посредством естетическите принципи на абстракционизма и експресионизма. Те насочват вкуса на публиката при оценяването на формата и съдържанието в абстрактното изразяване на тялото и неговите емоции.* Обръща се внимание на изключителната личност на Дягилев, която е в основата на *начертаването на новия път на балета.* Авторът констатира, че „Руският балет” на Сергей Дягилев е най-известната трупа в историята на балета, която в продължение на двадесет години (1909-1929) представя енергията и виталността на Руския балет и *връщат класическия танц в предните редици на европейската култура. В същото време успява да изкара Императорския балет от неговата матрица от XIX в. и да го доведат до границата с модернизма.* Цялата част на изложението ни запознава с личността на Дягилев неговите похвати в изграждането на представлението, умението му да обедини в един екип най-известните творци; фазите на развитие на неговата балетна трупа; неговата ерудирана революционна мисъл зад която застават имена като Михаил Фокин, Енрико Чекети, Леонид Мясин, Джордж Баланчин и Серж Лифар, Вацлав и Бронислава Нижински, Пабло Пикасо и много други творци композитори, художници, хореографи и драматурзи.

6.1 Революционното прераждане на модерния класически балет като забележително изкуство в Европа и триумфът на „Руския балет” в Париж и Монте Карло, който оказва влияние върху по-нататъшното развитие на танца в Америка

Много плавно научната приказка на дисертанта ни пренася във Франция, като в центъра отново е новаторът Дягилев. Изключително прецизно са описани творческите сезони, програмите с които той завладява парижката публика и изцяло променя нейното мнение за балета, като разбира се, успехът се дължи в неговия опит и усет да работи с изтънчената чувствителност на артистите от целия си екип. В негово лице руският балет печели своя авторитет на западните сцени и отвъд океана. Неговата трупа е първата освободена от Имперските норми и субсидии, поради което има определени проблеми, но бързо решими от адаптивната същност на ръководителя. Тази именно свобода привлича много изпълнители, преоткрили своите танцови качества в предоставените им солистични роли. Сравнение на личностите на Павлова и Дягилев с техния принос за балета Иванова прави на стр.122.

6.2. Изключително проявление на експресионизъм и модернизъм в танца на „Руския балет” на великия Сергей Дягилев като нова руска инвазия в Америка.

Стъпките на Дягилев в Америка са във фокуса на разработката тук, като пролог към неговата поява се явяват изложбите на авангаристите, които предизвикват смесени чувства в зрителя. Пристигането на трупата отвъдокеана е предизвикано и в същото време възпрепятствано от Първата световна война в Европа, но Дягилев успява. Започват от

Северна Америка. Отново подробно автора описва пътят на турнето на трупата, посочва всички дати и имена. Интерес представляват цитатите на критиката, които са положителни. Отбелязват се промените в изграждането на танца и цялостното представление. Обръща се специално внимание на Нижински като танцьор и хореограф.

Текстът представен 147-152 стр. обобщава прецизно дейността на Сергей Дягилев и завършва с думите, „че „Руския балет” на Дягилев е индивидуално явление, поддържано от уникалната комбинация от естетика, критична проникателност, бизнес нюх, обществен чар и чиста сила на волята на Дягилев. Той има забележителната способност да накара пазара на изкуство да му служи, да извлече подкрепа от богати покровители и да печели хората, които определят вкуса на масите. Без Дягилев историята на балета в Европа и Америка през XX в. би била съвсем различна. Под неговата закрила балетът в Америка не само просперира, но и печели огромен престиж.“

6.3. Хореографският принос на Михаил Фокин в Русия и Европа и неговото въздействие върху балета в Америка през XX в. В контекста на изложението на тази част е Фокин, неговият гений. Подчертава се, че в основата на неговото творчество стои възхвалата на красотата посредством изобразяване на индивида и неговите чувства, констатирано от докторанта на стр. 157 и още се отбелязва, че неговата революционна креативна мисъл се състои в промяната на някой класически традиции в балетната техника в полза на изграждането на образа и сценичното действие. В своята работа той е повлиян от танца на Айсидора Дънкан. Представени са неговите пет принципа в изграждането на балетен спектакъл, валидни и до днес. В развитието на хронологията в творчеството на Фокин прави впечатление умението на Иванова плавно да прилива от хореография в хореография, да прави плавни скокове във времето изпъстрени с много фактология и имена. Фокин е представен като творецът, който променя *синтаксисът* в балетното изкуство. Тази промяна той успява да осъществи чрез работата си в Америка описана внимателно в 6.4. **Влиянието на Фокин чрез неговата преподавателска и хореографска дейност в Америка.** Представят се интересни данни свързани с трудности при поставяне на хореографиите, поради факта, че в Америка все още не е имало професионални танцьори. Изнесени са любопитни подробности (фрагменти от разговори) свързани с конфликт с Марта Греъм през 1931 г., тъй като хореографът не е възприемал модерния танц. Всяка стъпка на противоречивата и гениална личност Фокин е представена, с неговите бунтове и възходи. Борбата му с комерсиалното е невъзможна, но силата на неговото творчество успява с помощта на пристигналия 1933 г. в Америка „Руски балет“. И тук направените изводи за творческата личност са достойни за учебник. Силата на изложението в тази последна част на труда се дължи и на това, че Душанка Иванова не пропуска факта, че геният на Фокин живее и днес, чрез неговите кръвни последователи - неговата внучка Изабел Фокина.

7. Заключение - Сравнителен анализ между Руската и Американската балетна школа. Тази заключителна част е своеобразно обобщение в контекста на целия труд на докторанта. Съществената констатация е, че руското влияние в Америка постига своя апотеоз с работата на Джордж Баланчин, чрез създадената от него през 1934 г. Академия на американския балет, където обучава учениците в разработената от него „техника Баланчин“. Посочени са големите балетни трупи, създадени под влиянието на Руския балет, както и изградените млади американски танцьори.

Приносните характеристики на дисертационния труд на Душанка Иванова са неоспорими за развитието на науката в областта на балетното изкуство. Задълбоченият

анализ, в който проличава ясно професионализма на дисертанта и неговата дълбоко емоционална обвързаност с изяществото на танца, го води, към развитието на тази трудна тема, в която успява да разплете взаимовръзката и взаимодействието на руската балетна школа и нейното влияние в зараждането и утвърждаването на една класическа Имперска танцова традиция в свободомислеща Америка.

Препоръка: След положителна оценка на научното жури, трудът да бъде издаден под формата на учебно пособие, с цел да достигне до педагози и образователни институции в областта на танца.

В заключение считам, че дисертационния труд на Душанка Градишки Иванова **„Ролята на руската школа при създаването на балета в Америка през XX век. Сравнителен анализ между американската и руската балетни школи”**, представя един задълбочен анализ на темата с енциклопедичен характер.

Предлагам на Научното жури да присъди на докторанта Душанка Градишки Иванова образователната и научна степен „доктор“, професионално направление 8.3. „Музикално и танцово изкуство”, докторска програма „Хореография”.

04.12.2020 г.

.....
доц. д-р Мария Кърджиева